

KİTAP DEĞERLENDİRME:

OLANAKLI TOPLUMLARIN EN KÖTÜSÜNDEN OLANAKLI TOPLUMLARIN EN İYİSİNE YÜZÜMÜZÜ GÜLDÜREN BİR AYDINLANMA YOLCULUĞU ÖYKÜSÜ

Profesör Caritat'ın Şaşırtıcı Aydınlanması, Steven Lukes,
Pharmakon Kitap, çeviren Fisun M. Demir, 240 sayfa

Book Review:

The Curious Enlightenment of Professor Caritat, Steven Lukes.

Abdülbaki GÜÇLÜ

XVIII. yüzyılın temel düşünceleriyle XX. yüzyılın egemen siyasal yönelimlerinin karşı karşıya geldiği düşünsel bir kavşak noktasını temsil etmek üzere tasarlanmış orta yaşlı çağdaş bir "Candid" olarak betimlenebilir kitabın ana karakteri Prof. Nicolas Caritat. Olanaklı toplumların en iyisini bulmaya dönük profesörün yolculuk macerası, her geçen gün soluk alıp vermenin biraz daha güçleştiği *Askeristan* adlı bir ülkenin topraklarında başlıyor. Adından da anlaşılacağı gibi elindeki silahlı güce dayalı olarak cuntanın iş başında olduğu bir yerdir Askeristan. Günümüz dünyasında olanaklı en iyi toplum yapısının ana taşıyıcıları olarak gösterilen modern devlet yapısının üç temel taşıyıcı sütununun olduğu gibi çöktüğü, "demokrasi"nin, "hukuk"un, "sosyal devlet"in büsbütün devre dışı bırakılmış olduğu, komşu ülkelerin dahi kuşkuyla baktığı içler acısı bir hali vardır ülkenin. Ne var ki silahlı kuvvetlerin ne zamandan beri yönetimde olduğu, darbe yoluyla mı iktidara el koyduğu, hangi yönetimi devirerek iş başına geldiği açık değildir. Sanki ülke en başından beri hep böyledir, kurulduğu günden bu yana askerlerin yönetimi altında can çekişmektedir. İlerleyen sayfalarda karşımıza çıkan öteki kurmaca ülkelerin tersine, adeta *apriori* verili bir ülke konumunda bulunan Askeristan'ın geçmişine dair herhangi bir sözün edilmeyişinin, hangi ilkeler üstüne kurulmuş olduğuna yönelik de tek bir tümcenin geçmiyor oluşunun, kitaptan bağımsız olarak üzerine ayrıca düşünmek için bir kenara not edilmesi gerekiyor.

Toplumsal yaşamın epey bir uzağına inşa ettiği korunaklı dünyasında etliye sütlüye pek dokunmadan kendi halinde yaşayan bir felsefe profesörüdür Caritat. Huzuru çok sevdiği kitaplarıyla başbaşa geçirdiği anlarda bulan tutkulu bir aydınlanma dönemi uzmanı. Kendi açısından kıyametin kopacağı o korkunç güne gelinene dek sıcak gündemdeki gelişmelerden olabildiğince uzak durmaya çalışmış, belli siyasi bağlantılarla birlikte anılmaktan özellikle kaçınmış tam bir aydınlanma sevdalısı. Ama her gerçek aydınlanmacı gibi toplumun daha iyiye doğru yol almakta olduğuna, insanlığın daha iyi bir gelecek yolunda emin adımlarla ilerlediğine sarsılmaz bir inanç duymaktadır. Ne var ki adanmışlık derecesinde duyulan bütün inançlarda olduğu gibi onun bu inancının da yontulması gereken sivri bir yanı bulunmaktadır. Nitekim uzmanı olduğu alanın doğruluğunu savunmayı kişilik sorunu yapacak ölçüde tam bir takıntı haline getirmiştir; kendisiyle özdeşleştirdiği çalışma alanını bütün saldırılara karşı savunmaktan bir adım olsun geri atmamaya yeminli modern dönemlerin yükselen değeri uzmanlaşmayla birlikte başgösteren tipik bir meslek hastalığı vardır. Refah içinde bir yaşam adına insanların olumlu hiçbir şey sunmayan, her bakımdan "olanaklı dünyaların en kötüsü" konumundaki

"Askeristan" adlı bir ülkede bile, toplumun yaşanan bütün olumsuzluklara karşın aralıksız hep daha iyiye doğru yol almakta olduğu yönündeki aydınlanmanın o "ilerlemeci dünya görüşüne" yürekten bağlılığını korumaktadır. Günümüzde böylesine tutkulu bir "iyimserci" bulmak neredeyse olanaksız olduğundan, eşine ender rastlanır bu haliyle karikatürize edilmiş bir iyimsercilik timsali görüntüsü vermektedir Prof. Caritat.

Prof. Caritat'ın olaylara hep iyi tarafından bakmayı amaç edinmiş bütün bu iyimserliğine karşın, cunta yönetimi altındaki Askeristan'da işler hiç de iyiye doğru gitmemektedir. Durum her geçen gün biraz daha kötüleşmektedir. Özgürlüklerin yok sayıldığı, insan hakları ihlallerinin sistematikleştiği, hukukun çiğnene çiğnene hiçbir hükmünün kalmadığı, anayasanın kitaplarda kaldığı, mahkemelerde adalet dağıtmak için görev yapan savcı ile hâkimlerin vicdanlarının yerlerinde yeller estiği, bütün organları ve kurumlarıyla birlikte "sosyal devletin" yerini "polis devleti"nin aldığı, yaşama bir yerinden tutunarak sarılmanın her geçen an biraz daha zorlaştığı, özgürlüklere de özgürlük mücadelelerine de yer olmayan, sözcüğün tam anlamıyla bir kabusülkedir Askeristan. Dört bir yanda plakası sökülmiş "Gri Ford Falconlar" ('beyaz toroslar' misali?!) peşinde olduklarını er ya da geç ele geçireceklerinden emin aç kurtlar gibi gece gündüz demeden fink atmaktadırlar kentlerin ara sokaklarında. Yaşlısından gencine hiç kimsenin can güvenliği yoktur; avukatından öğretmenine, doktorundan hemşiresine, işçisinden memuruna, hemen her meslek kolundan binlerce insan kayıptır; faili meğhul bir cinayetin işlenmediği tek bir gün olsun neredeyse yoktur. Bırakın tam bir özgürlük içinde düşüncelerin ifade edilmesini, karşı çıkmadan salt suskun kalarak yapılanları onaylamayı tercih etmek, olan bitenleri köşeye çekilip sessizce seyrederek yetinmek, rejimi açıkça övüp destekleyen sözlü ya da yazılı tutum almaktan uzak durmak, rejimin insanlıkdışı uygulamalarına verilen gönülsüz olurlarla kerhen desteklemek, tutuklanarak içeri atılmak için fazlasıyla yeterli bir neden sayılmaktadır. Rejimden yana taraf olmayanın bertaraf olacağı tehdidinin boşuna savrulmadığı hemen herkesin ya acı deneyimlerle bizzat yaşayarak kavradığı ya da çevresinde yaşayanların tanıklıklarından öğrendiği can yakıcı bir toplum gerçeğidir. Askeristan'da bir felsefe profesörü olarak yaşamak, üstüne üstlük bunun üzerine bir de aydınlanma dönemi uzmanı olmak, her an her şeyden ürkmeye hazır kırılğan bir ruh hali içinde yaşıyor olmak demektir. Dışarıdan sessiz sakin naif bir insan olarak görünse de, büyük gel-gitlere konu çalkantılı bir yaşantı içinde ruh halinin ordan oraya savrulduğu açıktır Prof. Caritat'ın. Sıranın ne vakit kendisine geleceği korkusuyla yaşamaktadır; meraktan her gün defalarca sorduğu kapısının ne vakit çalınacağı sorusuna yanıt bulacağı anı tedirginlik içinde bekleyişini elinden geldiğince kendisini çalışmalarına vererek unutmaya çalışsa da, Profesör Caritat'ın iç dünyasında sıranın kendisine gelmekte olduğunu gösteren kopması an meselesi o büyük kasırganın ön esintileri her geçen gün biraz daha güçlü biçimde hissedilmektedir.

Ülkesinde yaşanan bunca olumsuzluğa karşın, aydınlanmanın iyimserci dünya görüşünü gücünün yettiğince korumak, aydınlanmanın değer ve ideallerini hiç değilse birer olanak olarak muhafaza etmek için büyük bir gayret göstermektedir Caritat. Günlerini aydınlanma düşüncülerinin görüşlerinin nasıl daha anlaşılır kılınabileceği üstüne kafa yorarak geçirmektedir. Her biri aydınlanma projesine değişik yönlerden büyük katkılarda bulunmuş Rousseau, Voltaire, Condorcet, Hume, Kant gibi düşünürlerle kendi iç konuşmalarında sabah akşam demeden aydınlanma değerleri üstüne görüş alışverişinde bulunmaktadır, en çok da uykuya dalmadan önceki günün o en son anlarında. Üstelik de bütün savunularıyla birlikte aydınlanma döneminin ömrünü tamamlamış olduğunun değişik yollardan kesin bir dille ilan edildiği çok bilmiş geçinen bir felsefeci kendini bilmezliğin en üst noktaya vardığı bir dönemde. Dört bir yanı kaplayan aydınlanma düşüncesi eleştirilerine inat, adeta bir düşünsel moda halini almış Aydınlanma Projesinin çökmüş olduğu gerçeği üstüne yazılmış boy boy kitaplarda söylenenlere kulak asmayan bir olmaktalığa konu sahici bir dünyası vardır Prof. Caritat'ın; başta iyimsercilik olmak üzere insan olmanın anlamına yönelik aydınlanmacı tezlerden ödün vermeden yaşamaya çalışsa da, toplumun daha iyi nasıl olabileceğine yönelik gündüz düşleri görmekten kendisini alamasa da, yaşadığı çağın "karşı aydınlanmacı" toplumsal ritmine ayak uydurmakta epey bir zorlandığı da açıktır.

Nitekim çok geçmez. Sıranın ne zaman kendisine geleceği sorusuna yanıtı bulacağı o an gelip kapısına dayanmıştır. Başına gelecekleri tedirginlik içinde bekleyişi uzun sürmez. Gecenin bir vakti evine yapılan baskın sonucu yönetimi elinde tutan cunta tarafından gönderilmiş kolluk görevlilerince gözaltına alınır. Gözaltına alınırken en önemli, en hassas noktasına ağır bir darbe indirilir. Dünyayı görüşü bulanıklaşsın, gerçekleri algılayışı bozulsun, kavrayışı savruklaşsın diye gözlüğü yere atılıp hoyratça çiğnenerek kullanılmaz hale getirilir. Belli ki dünyayı hep gördüğü netlikte görememesi amaçlanmaktadır maruz kaldığı bu kötü muameleyle; doğrudan görüşüne müdahale edilerek kendisine verilen bu simgesel gözdağıyla dünyayı bir aydınlanmacı gibi görme ısrarından derhal vazgeçmesi istenmektedir. Sunulan iki yoldan birisini seçmek zorunda olduğu, üçüncü bir durum daha tasarlamanın olanaksız olduğu, tam anlamıyla bir "ya-ya da" durumu karşısında bulur kendisini. Bir başka seçeneği daha yoktur profesörün. Ya yılmaz bir rejim savunucusu olacaktır, rejimin olumsuz yanlarını örtmeye olumlu yanlarını parlatmaya dönük propaganda amaçlı taktik konuşmalar yapacak, rejimin uygulamalarını "haklılandırma"ya dönük yandaşlıkta sınır tanımayan yazılar kaleme alacaktır; ya da bunları yapmaktan imtina ederse, yok eğer aydınlanmanın ideallerindeki ısrarını sürdürecektir olursa, kaçınılmaz yazgısına boyun eğip hapisteki yıllarını elbet bir gün çıkacağı yönündeki iyimserci umuduyla birlikte çürüyerek geçirecektir.

Kendisini içinde bulunduğu durumun şaka kaldırır bir yanı yoktur. Hiç ikiletmeden kendisine denileni yapmak zorundadır profesör. Aydınlanma düşüncesinin can damarı konumundaki "iyimserlik" ile bütün bağlarını kesmesi, toplumsal barış ile adalete ulaşabileceğine, insanın daha iyi bir dünyada yaşayabileceğine dönük bütün inancını terk ettiğini gösteren idam fermanından farksız o utanç belgesini bir an önce imzalaması gerekmektedir. Üstelik bütün yaşamını kaldırıp çöpe atmak anlamına gelen bu kişisel kararın gereğini yerine getirmesi de yeniden özgürlüğüne kavuşması için tek başına yeterli değildir; daha önce savunmuş olduğu fikirlerinde bütünüyle yanılmış olduğunu temellendirecek bir ajitasyonu bol bir yalanı kendisine dayanak yaparak yıllarca uğruna ter akıtıp dirsek çürüttüğü bütün değerlerin asla ulaşılması olanaklı olmayan saçma birer ideal olmaktan öte bir karşılığı olmadığını yapacağı bir kamuoyu açıklamasıyla Askeristan'da yaşayan halka inandırıcı bir dille izah etmek zorundadır. Kendisi açısından olabilecek en pahalı hapisten kurtuluş biletini almaya mahkûm edilmiştir. Dediklerini yapmaktansa kendimi çekip vururum bundan daha yeğdir diyeceği türden ölümden beter bir seçimdir kendisinden yapması istenen. Ömrünü adadığı sevdasına, yıllarını vererek uzmanı olduğu alana ihanet etmesidir profesörden beklenen; hainlere yaraşır bir yaşam tarzını seçmesi, bundan böyle de bunun gereklerine göre yaşamasıdır istenen, hem kendi insanlığını terk etmesi hem de bütün bir insanlığı hiçe sayması.

Kendince geliştirdiği oyalama taktikleriyle kararını elden geldiğince geciktirip zaman kazanmaya çalışır dururken profesör, bir anda hiç beklenmedik bir şey olur. Cunta yönetimine başkaldıran, silahlı silahsız değişik eylemlerle cuntaya karşı amansız bir direniş mücadelesi veren "Görünür El" adlı bir yeraltı örgütü militanlarınca filmlerdekinin aratmayan ustalıklı bir kaçış planıyla hapisten çıkarılır. Kendisine verilen "Prof. Pangloss" adıyla, sağlanan düzmece pasaportla, yurtdışında özgür ama yurt özlemi duyan bir sürgün olarak yeni bir yaşama başlama şansı sunulur kendisine. Ne var ki yurdundan uzakta yaşayabileceği bir özgürlüğe kavuşması bedeli karşılığında yerine getirmesi gereken çok önemli bir ödev vardır önünde. Cunta yönetimi altında tam bir felakete doğru sürüklenen bütün bir toplum adına, durumları gittikçe kötüye giden tek tek bütün Askeristan vatandaşlarının geleceklerini kurtarma yolunda gerilla lideri Justin'in büyük bir isteği vardır kendisinden. Öyle ya sırça köşkünden hiç istemediği halde dışarı çıkmıştır bir kere; artık yaşadığı toplum için bir şeyler yapmak boynunun borcudur. Şimdi değilse ne zaman harekete geçecektir? Ülkesi ağır baskılar altında inim inim inlerken daha başka neyin olmasını bekleyecektir? Yıllar boyu savunduğu soyut düşünceleri somut eylemlerle yaşama geçirip aydınlanma felsefesini taçlandırmak için bundan daha iyi bir zamanın olmadığını altı koyuca çizilerek kendisine düşen görev açık bir dille anlatılır. Yurtdışında kaldığı süre boyunca kurulu bütün ülkeleri tek tek gezecek, bizzat orada yaşayarak görecektir, ta ki olanaklı toplumların en iyisi

bulununcaya kadar o ülke senin bu ülke benim arayışına son vermeyecektir. Sonunda en iyi toplum düzeninin yaşama geçirildiği o ülkeyi gönül rahatlığı içinde buldum diyene dek, arayışına şu ya da bu nedenle asla son vermeyecektir.

Doğrudan yaşama müdahale etmek anlamına gelen bu araştırma yolculuğunu vakit geçirmeden başlatması gerekmektedir. Tartışmasız koca bir toplumun bütün bir geleceğini tayin etmek anlamına gelen böylesine ağır bu yükü omuzlayarak karmakarışık duygular içerisinde dünyayı araştırmak üzere yola koyulur profesör. Kitap da, Profesör Caritat'ın aydınlanma öyküsü de asıl buradan sonra başlamaktadır. Ancak bir felsefecinin, belki de yalnızca bir aydınlanma felsefecisinin altından kalkabileceği ağır bir sorumluluk vardır omuzlarında artık: olanaklı dünyaların en iyisini, yani en iyi devlet yönetimini, en sağlam toplum düzenini, en mutlu insanların yaşadığı ancak düşlere konu edilebilecek o ülkeyi bulmak; orada bulunarak, sıradan yurttaşlarıyla sohbet ederek, nasıl yönetildiğini yerinde görüp tanık olarak, o ülkenin yaşamaya geçecek denli iyi olup olmadığına karar vermek; gönderdiği ara raporlarda yazdıklarıyla önce kendi çocuklarının, ardından da yurttaşı olduğu ülkenin umudunu kaybetmiş insanların olanaklı dünyaların en iyisine donük umutlarını canlı tutmaksa bir başka görevidir nelerle karşılaşacağı, sonunda nereye varacağı belli olmayan bu uzun yolculuğun.

Buradan sonra bu şaşırtıcı aydınlanma öyküsü, Prof. Caritat'ın yolunun düştüğü ülkelerde kimileyin tanık olduklarının, kimileyin de doğrudan başına gelen olayların anlatılmasıyla yol alıyor. Kitabın ilerleyen bölümleri, her bir ülkeye adını veren siyasal anlayışların birtakım kurucu ilkeleri temelinde yapılmış komşu ülkelerin araştırılması, övülesi ya da yerilesi yanlarının ortaya serilmesi ekseninde ilerliyor. Her biri farklı bir devlet anlayışı üstüne kurulmuş *Yararistan*, *Ortakistan*, *Özgüristan* adlı ülkelerin yönetim tarzları ile hergünkü toplumsal yaşam dünyaları olup olabilecek en yetkin halleri dâhilinde betimleniyor. Bir toplumda olması gerekenler ile olmaması gerekenleri olabildiğince netlik kazandırmak için sorulacak temel sorular, yararlanılacak belli başlı kavramlar, hesaplaşılacak konular, kimileyin geçen diyaloglarda açıkça, kimileyin de satır aralarında üstü örtülü olarak dökülüyor ortaya. Farklı anlayışlarca yönetilen ülkelerin toplumsal düzenlerindeki övülesi-yerilesi yönler, "yarcı", "ortakçı", "özgürlükçü" siyaset yaklaşımları arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmaya olanak tanıdığı gibi, tek tek hepsinin de üzerinde bir siyasal üst-bakış edinmeyi sağlayacak kuramsal bir tepeden bakış noktası olasılığı sezdirilmekle yetiniliyor.

Profesörün bu ülkelerde görüp yaşadıklardan hareketle gerilla lideri Justin'e gönderilmek üzere kaleme aldığı değerlendirme mektuplarında vardığı ilk sonuçlar son hallerini almış denecek ölçüde kesinlenmiyor yazarca; üzerlerine düşünüp sonuca bağlama işi bütünüyle okuyucuya bırakılıyor. Yararistan adlı ülkenin Jeremy Bentham ile John Stuart Mill'in düşünceleri üstüne kurulmuş olduğu açık olmasına karşın, geçmişine dair hiçbir sözün edilmediği adeta doğuştan verili bir ülke konumundaki Askeristan'ın hangi ilkeler üstüne kurulmuş olduğu, sanki böyle akla mantığa aykırı bir devlet düzeninin ilkesi milkesi olmaz dercesine özellikle belirsiz bırakılmış. Bu belirsizliği bir parça anlaşılır kılmak adına, gerek önceki yüzyılda gerek içinde bulunduğumuz yüzyılda yığınla polis devleti deneyimine tanık olunduğunu, ama bunların hiçbirinin de kendilerini temellendirmek gereği duymadıklarını, aydınlanma düşüncesi kaynaklı görüşler üstüne kurulduklarını da iddia etmediklerini anımsamak yardımcı olabilir. Lukes, toplumların üstüne karabasan gibi çöken günümüz liberal devlet düzenini daha bir anlaşılır kılmak istediğinden olacak Özgüristan (*liberia*, "liberalizm"e atıfla) adlı bir kabusülke icat etmeye özellikle gerek duymuşa benziyor. Bir bakıma kendi bakış açısından günümüz toplumunun sonuna dek götürülmüş halini tarif etmektedir buradaki toplum yaşamını ayrıntılarıyla anlatırken. Her şeyin bir bedeli olduğu, düşünülebiyecek her şeyin alınıp satıldığı, tek temel değer ölçütünün kar-zarar hesabına dayalı olduğu, adının dışında hiç kimsenin gerçekten özgür olmadığı, kapitalizmin olabilecek en vahşi halinin yaşandığı sözümona bireysel özgürlükler diyarı olmasıyla caka satan Özgüristandır bu ülke. Buna karşı Marx ile Engels'in kitapta manidar bir yerleri var, bütünüyle birer düşsel karakter konumundalar. Ancak kurmacaya konu edilebilen hayali ülkelerin olduğu bir

dünyada bile somut bir gerçeklik taşıyorlar. Adının söylediğinin tersine insanların kesinlikle özgür olmadığını profesörün bizzat yaşayarak gördüğü Özgüristan'dan, varolup varolmadığı belli olmayan, adı var ama kendisi de var mı bilinmeyen "Eşitistan" (Proleterya) adlı ülkeye doğru trende yolculuk ederken yorgunluktan uykuya yenik düştüğü bir anda düşüne konuk olan birer düşsel karakter olarak şöyle bir görünüp kayboluyorlar. Görülen bir düşün içindeki düşsel birer karakterler oluşlarıyla katmerli bir ironinin konusu edilmiş oluyorlar. Lukes, her iki düşünürün toplumsal çözümlenmeleri ile savunularının karşısında mı yoksa yanında mı olduğuna yönelik açık bir tutum sergilemekten kaçınıyor. Emeğin en yüce değer sayıldığı *Emekistan* adlı ülkeye Caritat'ın uykusunda gördüğü bir düste olsun yer vermiş olmakla, sosyalist toplum ideallerinin yaşama geçtiği "Toplumistan" ya da "Komünistan" adıyla anılacak bir ülke olarak kitapta yer vermemeyi daha doğru bulmuş. Ola ki Sovyetler Birliği deneyiminden alınan derslerin ışığı altında, kurmaca da olsa sosyalizmin asla bir devlet olarak varolmamasını, sosyalist ilkelerin iktidarda olduğu bir ülkenin yeryüzünde bulunmamasını daha uygun bulmuş. Yapıtı bir düşülke olarak dahi gerçekleşmesine gönlü el vermemiş. Er ya da geç sonunda kabusülkeye dönüşecek bir düşülke olmaktansa hep bir düş olarak kalsın istemiş. Siyasal düşüncenin alabildiğine çoraklaşarak verimsiz bir toprak parçası haline geldiği çağdaş devletler çölünde, sosyalizm adeta susuzluktan görülen bir serap olarak kalsın, varlığı öyle sürsün istemiş.

Kitabın sonuna doğru ilerlendiğinde havanın değiştiğini, bambaşka bir iklime geçildiğini görüyoruz. Okumaya neşe katan o komik durumların eşlik ettiği günlük güneşlik havanın yerini iç karartan buz gibi bir havanın aldığını görüyoruz. Olabilecek en iyi toplumsal düzen iddiasıyla kurulmuş, öteki bütün toplumlara en iyi toplumun kendisi olduğu vaadinde bulunan her "düşülke"nin sözcüğün bildirdiği anlamıyla hepsinin de gerçekte birer "kabusülke" oldukları açıklıkla görülmüştür çünkü. İşin sonunun nereye varacağı merakı önü alınamaz bir son beklentisi yaratmış olmasına karşın beklenen sonlardan hiç biri gerçekleşmiyor kitabın sonunda. Eksik kalmışlık duygusu yaratarak son buluyor kitap. Birden bire, düş kırıklığı yaşatan bir bitmemişlik yaşantısına düşmüş buluyoruz kendimizi. İyimserlik yürüyüşünün karamsarlaşmasına bağlı olarak bir hüznün havası kaplıyor ortalığı. Olanaklı toplumların en iyisini bulma macerası, düşülke olarak sunulan farklı bütün toplumların gerçekte kabusülke olduklarını görülmesinin ardından, son bir umut olarak *Eşitistar'a* doğru yol alırken kapanıyor. Prof. Caritat, izm'leşmiş ideolojik yapıların gövdelendiği totaliter dünyalarda aradığını bulamayarak küçük yolculuk çantası yanında olduğu halde yeniden yola düşüyor. Üzerine daha çok söz edilebilecek bu düşünce romanı, bu kapanış bölümüyle, ister istemez Alman filozofu Karl Jaspers'ın "Felsefe bir yere varmak değil hep yolda olmaktır" sözünü anımsatırcasına Profesör Caritat'ın Eşitistan'a doğru yürüyüşe geçtiği sırada bitiyor. Bulduğu hiçbir ülkede tam olarak aradığını bulamayan profesörü, son bir olanak olarak kurmaca ülkelerin dünyasında dahi varolup varolmadığı tam da belli olmayan "Eşitistan"a doğru yola koyulmuş haldeyken görüyoruz gecenin koyu karanlığında. Olanaklı dünyaların en iyisini bulmak üzere son bir umutla profesörün geçtiği bu son yürüyüşe "Minervanın Baykuşu" eşlik ediyor. Bütün iyi niyetiyle profesörün varmayı umduğu Eşitistan'ın yolunu, gecenin koyu karanlığındaki yüksek görüş gücüyle kendisine gösterircesine.

Kitabın üzerine en çok kafa yorulması gereken noktalarından biri "Minerva'nın Baykuşu" metaforuna kitabın kapanış sayfalarında özellikle yer verilmiş olması. Anımsanacağı üzere Roma Mitolojisinde Minerva bilgeliği simgeleyen tanrıya karşılık gelirken, aynı tanrının Eski Yunan mitolojisinde eşleneği Athena adıyla geçmektedir. Minerva'nın yanı başında hep bir baykuş bulunur. Herkesin uykuya daldığı gecenin ilerlemiş saatlerinde uyanık olmak, ayık kalmak gibi özel bir durumu vardır. Gündüz gözüyle görünmeyenleri gecenin kör karanlığında görebilecek denli keskin gözleri olması nedeniyle bilgeliğin felsefi bakımdan en önemli meziyetini simgelemektedir. "Minervanın Baykuşu" metaforu Hegel'in 1821 yılında yazdığı *Hukuk Felsefesinin İlkeleri* adlı yapıtın "Önsöz"ündeki (sf.30) kullanımıyla yeni bir açılım kazanmış, hem felsefenin tarihini hem de tarihin felsefesini kavramsallaştırmak bakımından önemli bir metafor konumuna taşınmıştır. Hegelci anlamlandırım çerçevesinden bakıldığında, Minervanın Baykuşu temel bir gerçeğe işaret etmektedir. Buna göre, önce olaylar olmakta ardından o

olaylara ilişkin düşünceler gelmektedir. Bu anlamda olgular ile düşünceler arasında hep bir öncelik sonralık ilişkisi vardır, önce olanlar olur peşinden olanların anlaşılmasını sağlayan düşünceler gelir şeklinde özetlenebilecek bir zorunluluk söz konusudur burada; varlığın planı gereğince düşünceler olayların gerisinde kalmakta, ancak meydan gelmiş olayların ardından gelebilmektedirler. Olacak olanları önceden görmek, gaipten haber vermek gibi bir yeteneği yoktur felsefeye düşünmenin bu anlamda, olacak olan gerçekleşikten, olup bittikten sonra gün sona erip güneş batarken o gün olmuş olanları açıklayabilir. Tarihin somut gerçekliği meydana geldikten sonra Minerva'nın Baykuşu kanatlarını açıp uçmaya hazırlanır. Minerva'nın Baykuşu ancak özgür olduğunda, tam bir özgürlük içinde kanatlarını açtığı anda, us özgür olabilir, gerçeği bilebilecek bir konuma gelebilir. Yaşamın bu kendi doğal akışıdır soyut bilgiye somutluk kazandıracak olan. İdeolojilerin pusuya yattığı, izmiş dünya görüşlerinin pusu kurduğu, soyuttan somuta doğru uzanan o uzun ince yolda, Minerva'nın Baykuşu'nun karanlıkta gören o özel kılavuz gözleriyle kendisine yolu göstermek için Prof. Caritat'ın yolunu gözlüyor olması da bundandır.

Sanki söylenecek şeyler kalmış, söylenmeden özellikle önü açık bırakılmak istenmiş gibi. Lukes'in kitap için tasarladığı bu son Eşitistan'ın olanaklı en iyi dünya olup olmadığını görme olanağını sınaama şansı sunmuyor. Varolup olmadığı tam bir muamma Eşitistan'a varmadan, Profesör oraya doğru yol alırken, olanaklı en iyi dünya olup olmadığını bilmediğimiz ama olanaklı en iyi ufuk olarak gösterilen bir sonla kapanıyor. Minervanın Baykuşu metaforu bu anlamıyla bakıldığında, sanki oraya vardığında profesörün orada tanık olacaklarının da ne yazık ki Eşitistan'ın da son çözümlenmede bir kabusülke olma yazgısından kurtulamamış sorunlu bir ülke olduğunu göreceğini ima ediyor; çocuklarının yaşamasını isteyebileceği denli olanaklı dünyaların en iyisi olmadığını alttan alta sezinletiyor. Tu kaka edilen aydınlanmanın bir başka değeri "eşitlik" ülküsünün, izleşerek ideolojik bir iktidar yapısı haline gelerek heba olmasına izin vermek istemiyor belli ki yazar. Hiç ulaşamayacak ama hep olacak bir enson amaç olarak koruma altına alarak, hem Profesör Caritat'ın hem de onun bu arayışına bel bağlayanların bu son umutlarının da yıkılmasına gönlü el vermiyor.

Kitabın ikinci edisyonuna yazıp eklediği "Giriş' Bölümü"nde Lukes'un önemle altını çizdiği bir nokta var. Şöyle diyor yazar: "Plato'dan Montesquieu, Rousseau ve Voltaire'e kadar pek çok filozof mitler, romanlar, alegoriler ve hicivler üzerinden akılyürütürdü. Ama XIX yüzyılda felsefe ağırbaşlı bir meslek haline geldi." Lukes "öykü anlatmanın bir düşünme yolu olabileceğini" vurgularken kesinlikle haksız değildir, ama bu saptamasından öyküler aracılığıyla düşünmenin olanaklı tek güvenilir düşünme biçimimiz kılınması gerektiği yolunda bağlayıcı bir sonuç çıkarmak doğru olmaz. Unutmayalım ki, filozoflar, kendi yaşadıkları dönemlerde, yönetimdeki çeşitli otokratik rejimlerin kurumsallaşmış ağır baskıları altında düşüncelerini dile getirmekte ciddi sorunlarla karşılaşmaktaydılar. Belli eğretilmeler, dolayimler, benzetmeler üzerinden düşüncelerini ortaya koymuş olmaları üzerlerindeki sansürü "by-pass" etmek için sıklıkla başvurdukları bir yoldu.

Ne denli kurmaca bir yapıları olursa olsun öykülerin de belli etkiler ile sonuçları üretebilmek için kendi içlerinde çelişkiye düşmeyen tutarlı bir mantık izlemeleri gerekir. Bu açıdan bakıldığında yazılan her kitap gibi Caritat'ın aydınlanma öyküsü de eksiksiz değil. Metnin sorunlu yanları da bulunuyor. Sözelimi, Ortakistan'ın komünler halinde yaşamaya dayalı çok kültürlülüğe olanak tanıyan toplumsal düzeni ile çok kültürlülüğün ortak bir toplum değeri sayıldığı modern yaşam düzeni arasındaki ayrım birbirine karışacak denli bulanıklaşmış görünüyor. Ama yine de kestirmeden vargılara yol açmamak adına, bu önemli ayrımı belirsiz tutmakla yazarın komünitaryan bir düzenin önünde sonunda evrile evrile geleceği yerin çok kültürlü toplumsal yaşamdan başka bir şey olmayacağı öngörüsünde bulunuyor olabileceğini de belirtmekte yarar var.

Düşüncelerin dünyasıyla gerçeklerin dünyasının çoğunluk örtüşmediği, iyi düşüncelerin zorunlu olarak hep iyi yönetimlere yol açmak gibi bir zorunluluğa tabi olmadıkları, genellikle de tersine evrildikleri

gerçeğinin derinliklerinde kulaç sallanan bir kitap *Profesör Caritat'ın Aydınlanması*. Okuduklarımızla, düşündüklerimizle, peşinden gittiklerimizle içinde yaşadığımız dünyanın gerçeklerinin bire bir örtüşmesi hiç kuşkusuz olanaklı değildir. Arada kimileyin daralan, kimileyin alabildiğine genişleyen bir denk getirilemezlik, örtüştürülemezlik açısı hep olacaktır. Açının derecesi hiçbir zaman sıfırlanamayacak olsa da, öyle ya da böyle bir biçimde ilerliyor olmaktan kaynaklanan ayağı yere sağlam basan gerçekçi bir iyimsercilik, bu açığı olabildiğince daraltmaktan vazgeçmeyen olabildiğince tutarlı bir yürüyüş temposu tutturılmaktan geçmektedir. Yeter ki başlangıçta öngörülen hedef ile gerçekte varılan yer arasındaki uzaklık yola neden çıkıldığını anlamsızlaştıracak, anlamdan yoksun bırakacak denli büyümeyin. "Postmodern" olduğu iddia olunan bir dünyada aydınlanmanın değerleri ile savunularına hiçbir yer kalmamış mıdır gerçekten? Hep söylendiği gibi Aydınlanma Tasarısı son bulmuş mudur bütünüyle? Özellikle de bizim gibi defalarca aydınlanması kesintiye uğratılmış, aydınlanma süreci yarım kalmış, sonunda da büsbütün terk edilme noktasına gelmiş yarım yamalak aydınlanmış ülkelerde. Belki batılı demokrasilerde yaşayan okuyucuya bize dokunduğu kadar dokunmayacak bir kitap *Profesör Caritat'ın Şaşırtıcı Aydınlanması*. Ama ülkemizin son yıllarda yaşadıklarına bakınca çok tanıdık gelecek, adeta bizim ülkeyi tarif ediyor denecek, düpedüz günümüz Türkiyesini anlatıyor duygusunu tetikleyecek pek çok şey var kitapta.